

Archeologienota

Programma van maatregelen bureauonderzoek proefsleuvenonderzoek

KORTRIJK - CENTRUMSTRATEN FASE 2 sloop (prov. West-Vlaanderen)

Auteurs: LAURE MEESEN, Lynn
DEVALCKENEER, Christof VANHOUTTE

Projectcodes: 2022K144, 2022A287

Locatiegegevens	Kortrijk, Groeningestraat
Kadastergegevens	Kortrijk, afdeling 3, sectie H, percelen 599t, 604, 592c, 599l, 209c, 211/2b, 409n2, 207d, 221b, 213a, 214, 215
Lambertcoördinaten onderzoeksgebied	x: 72420,75m y: 169357,25m x: 72528m y: 169308,50m
Bureauonderzoek	2022K144
Proefsleuvenonderzoek	2022A287
Begindatum onderzoek	28/02/2023
Einddatum onderzoek	28/02/2023
Relevante termen thesauri	Landelijk onderzoek, Kortrijk, vooronderzoek, bureaustudie, , proefsleuvenonderzoek, middeleeuwen, Stedevijver
Alle betrokken actoren:	Lynn Devalckeneer (archeoloog), Kylian Verhaevert (archeoloog), Laure Meesen (archeoloog veldwerkleider), Christof Vanhoutte (projectleider)
Erkend archeoloog	Monument Vandekerckhove nv, Oostrozebekestraat 54, 8770 Ingelmunster, OE/ERK/Archeoloog/2015/00031
Contact:	info@monument.be; T: +32 51 31 60 80

1. Inleiding

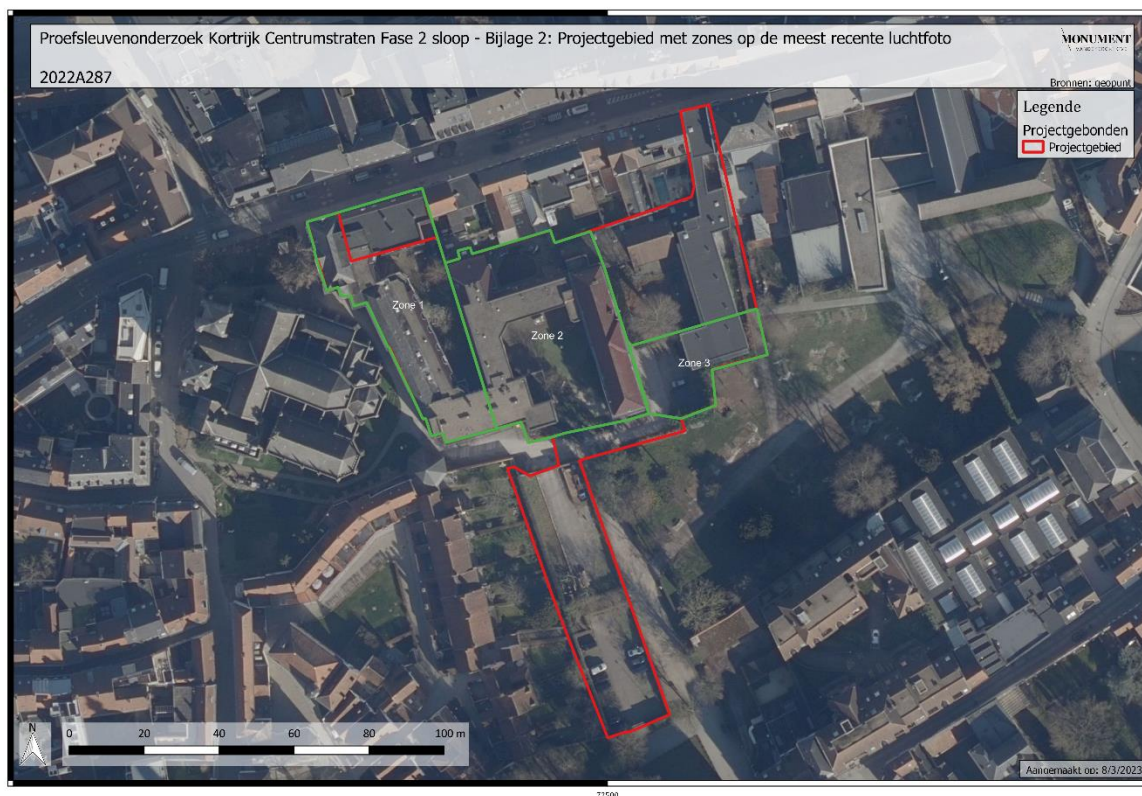
Naar aanleiding van een geplande aanvraag voor een omgevingsvergunning voor stedenbouwkundige handelingen te Kortrijk Groeningestraat gelegen binnen een archeologische zone waarbij de totale oppervlakte van de ingreep in de bodem 100m² of meer beslaat en de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de aanvraag betrekking heeft 300m² of meer bedraagt, dient de initiatiefnemer een archeologienota toe te voegen aan de vergunningsaanvraag.

In een eerdere vermelde archeologienota 2020A63 Kortrijk 1A Heraanleg historische centrumstraten (ID 21143¹) werd reeds gealludeerd op de werken die in deze archeologienota worden toegelicht. Het betreft namelijk een vervolg op de werken die in de desbetreffende archeologienota werden opgenomen. Na een **eerste fase** met werken aan het Deken Zegerplein, de omgeving van de kerk, de Begijnhofstraat, de Groeningestraat, de Pieter de Cockelaerestraat en de Kapittelstraat² zou **fase twee** worden aangevat. Hier wordt de zone ten oosten van de Onze-Lieve-Vrouwkerk bedoeld. Een **derde fase** betreft de heraanleg van de Onze-Lieve-Vrouwstraat. Voor deze werken werd reeds een archeologienota opgesteld en onder voorwaarden in akte genomen (2022A96, ID 23216³). In deze archeologienota werden de geplande werken reeds toegelicht en eveneens gedeeltelijk voorzien van een vervolg in een uitgesteld traject, meer specifiek voor het westelijke deel van het projectgebied (=zone 1). Voor het centrale en oostelijke deel (=zone 2 en 3) van het projectgebied werd gesteld dat de sloop zich diende te beperken tot de bovengrondse delen. Het sloopdossier kan deze voorschriften echter niet aanhouden. In dit opzicht werd een evaluerend terreinonderzoek uitgevoerd voor zones 2 en 3 van het projectgebied.

¹ <https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/notas/21143>

² Voor de resultaten van dit vooronderzoek wordt verwezen naar het verslag van resultaten (<https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/notas/22102>)

³ <https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/notas/23216>

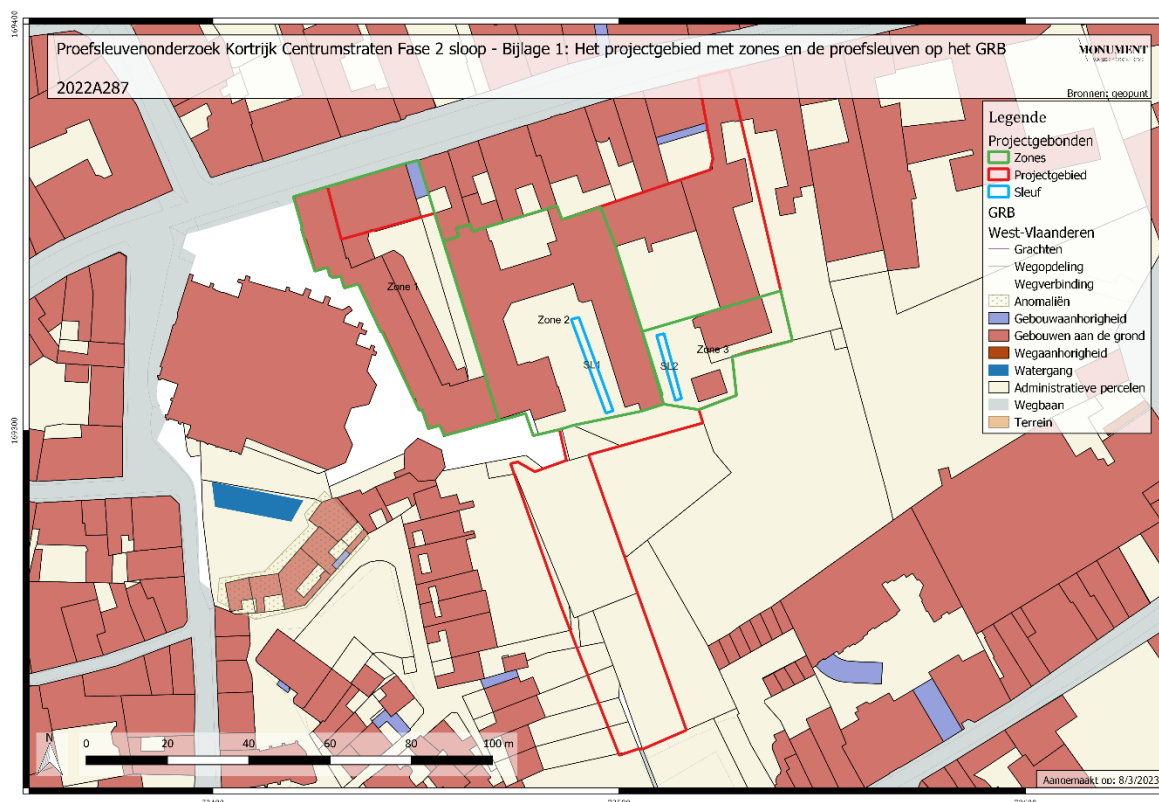

Figuur 1: Onderzoeksgebied met zonering geprojecteerd op de meest recente orthofoto.

2. Zone 2 en 3

2.1. Volledigheid van het vooronderzoek

Het uitgevoerde proefsleuvenonderzoek werd volledig uitgevoerd volgens de melding voor een vooronderzoek met ingreep in bodem met bijhorende opgelegde voorwaarden.⁴ In eerste instantie werd geopteerd om het vooronderzoek uit te voeren door middel van twee proefputten van 5x5m. Er diende tijdens het vooronderzoek slechts tot op een diepte van 1,50m onder het maaiveld afgegraven worden. Dit omwille van het feit dat er bij de sloop van de gebouwen gaat afgegraven worden tot op 1,20m onder het maaiveld. Op vraag van Onroerend Erfgoed werden de twee proefputten vervangen door twee proefsleuven met dezelfde oppervlakte, nl. elk 25m², met als doel de trefkans te vergroten en een antwoord op de vraagstelling te formuleren. Dit verder onderzoek werd op 28 februari 2023 uitgevoerd in de vorm van een proefsleuvenonderzoek.

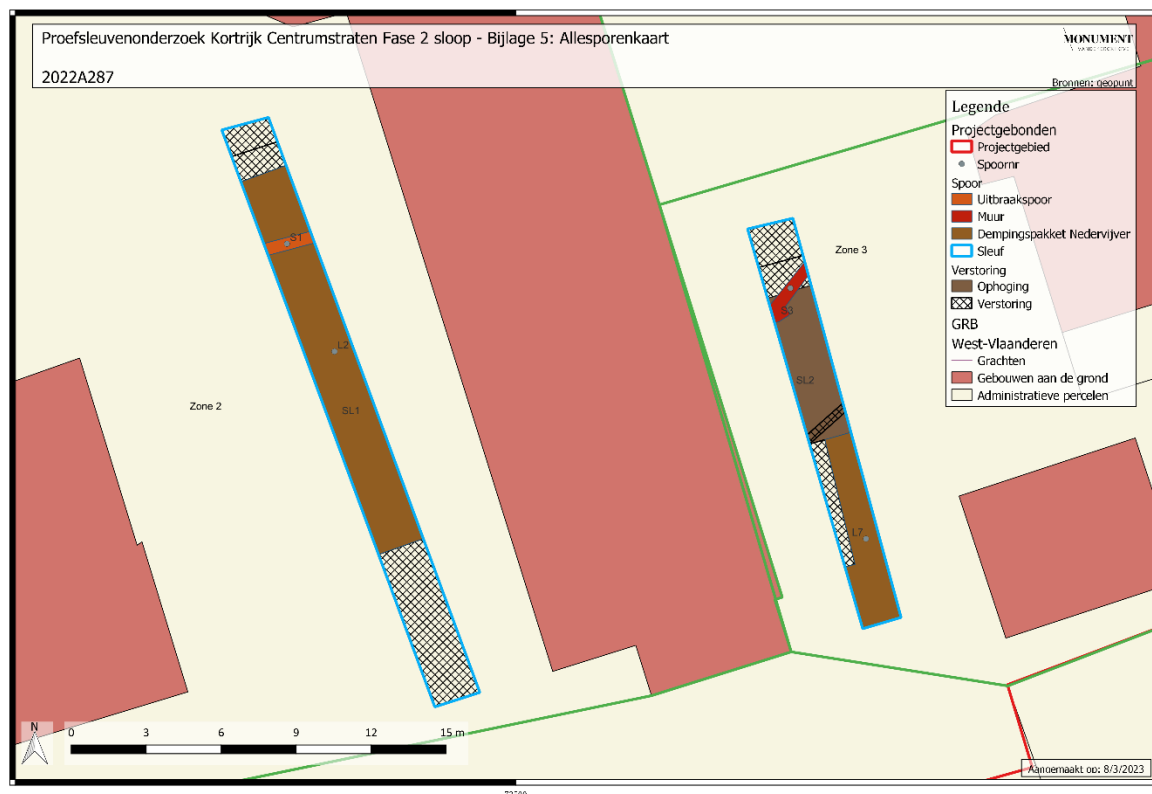

Figuur 2: Sleuvenplan op het GRB.

⁴ DEVALCKENEER L. 2023.

2.2. Aanwezigheid van een archeologische site

Op het terrein werden 2 sleuven aangelegd met een NW-ZO oriëntering. Binnen het plangebied werden twee ophogingspakketten, drie dempingspakketten van de Nedervijver, één uitbraakspoor en één muur aangetroffen.

Figuur 3: Allesporenkaart.

De twee ophogingspakketten (L4 en L5) konden door middel van het aangetroffen aardewerk gedateerd worden vanaf de 18e eeuw. De drie aangetroffen dempingspakketten van de Nedervijver bevatten aardewerk dat gedateerd kan worden vanaf de 14e eeuw. Bij de twee sporen (S1 en tuinmuur S3) werd er geen vondstenmateriaal aangetroffen.

Het historisch kaartmateriaal verteld een veel interessanter verhaal over het projectgebied. De hele geschiedenis van de Nedervijver en de bebouwing binnen het projectgebied kunnen getraceerd worden doorheen het beschikbare kaartmateriaal. De Nedervijver, het spaarbekken tussen de Artillerietoren en de Kanunnikpoort, werd reeds vermeld in bronnen uit het jaar 1251. Het water dat toestroomde in de Nedervijver was afkomstig van de Hoge Vijver dat zich ten zuiden van de Steenpoort situeerde. De vulling van het bekken werd reeds tijdens onderzoek in 1993-1994 onderzocht. De waterpartij zou een breedte hebben gehad tussen 50

en 75m. ter hoogte van de Artillerietoren bedraagt de breedte 40 tot 50m en de toren stond met vijf zijden in de Nedervijver. Ter hoogte van de zuidelijke weermuur zou het bekken tot 20m breed zijn. Het water in dit bekken diende, door de grote hoogte verschillen, kunstmatig op peil te worden gehouden.

Op de Deventerkaart (1550-1565) is duidelijk zichtbaar dat de proefsleuven zich op de locatie van deze Nedervijver bevinden. Op de kaart van de Bersaques (1641) ziet de situatie er lichtjes anders uit. De Nedervijver wordt nu veel smaller afgebeeld. Of dit volledig historisch correct is valt moeilijk te achterhalen. De proefsleuven bevinden zich op deze kaart zowel in de vulling van de Nedervijver als in de aanpalende tuinzone. Vanaf de Ferrariskaart (1771-1778) zijn enkele grote veranderingen te bemerken. De meest opvallende verandering is het dempen van de oude stadsgracht en de afbraak van de Bourgondische stadsomwalling. Dit gebeurde tussen 1675 en 1677. De Nedervijver kwam bijgevolg droog te liggen en dit zorgde voor geurhinder. Bijgevolg werd volgens de Despriet de Nedervijver opgevuld door een gebruik als stortplaats voor de omwonenden.

Historische bronnen maken gewag van de oprichting van een muur als grens tussen de moestuin van de Groeningeabdij en het begijnhof in 1768 of nog geen 100 jaar na de demping. De aangetroffen muur kan, op basis van de historisch kaartmateriaal (o.a. kaart van Cierckens, 1822) duidelijk geïdentificeerd worden als de voormalige adbijmuur. De aanwezigheid van de muur op de locatie van de Stedevijver duidt erop dat deze (minstens gedeeltelijk) is gedempt. Dit kon ook waargenomen worden tijdens het veldonderzoek, waarbij op een diepte van ca. 1,20m onder maaiveld de dempingspakketten van deze Vijver werden aangesneden.

De waargenomen verzakking in noordoostelijke richting bewijst duidelijk de nog onrijpe gedempte onstabiele stadsgronden op deze plaats. Eind 18de eeuw komt een einde aan het Ancien Régime en bijgevolg ook aan de bloeiperiode van de Groeningeabdij. Op 15 februari 1797 werden de geestelijken verdreven uit het klooster. De terreinen werden verkaveld en in loten verkocht. De meeste gebouwen werden hierbij deels of volledig gesloopt en/of ontmanteld.⁵ Vermoedelijk werd ook bij de ontmanteling van het abdijcomplex ook de aangetroffen tuinmuur van de abdij afgebroken.

2.3. Waardering van de archeologische site zone

Het archeologisch vooronderzoek met ingreep in de bodem bracht slechts een beperkte hoeveelheid archeologische sporen aan het licht. Het gaat om de bevestiging van de locatie van de Nedervijver aan de hand van de aangesneden dempingspakketten. De aangetroffen muur in sleuf 3 kon geïdentificeerd worden aan de voormalige westelijke tuinmuur van de Groeningeabdij.

⁵ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/59636>

2.4. Impactbepaling en bepaling van de maatregelen

De prospectie met ingreep in de bodem toonde slechts beperkte archeologische sporen aan. Hieruit blijkt dat het overgrote deel van het terrein binnen de contouren van de Nedervijver ligt. Tot op een maximale diepte van 1,20m zitten er enkel ophogingspakketten. Deze hebben een zeer laag potentieel voor kennisvermeerdering. De aanwezige dempingspakketten van de Nedervijver hebben een groter potentieel voor kennisvermeerdering. Desalniettemin reikt de verstoring van de sloop slechts zeer lokaal tot maximaal een 20tal cm in de bovenste lagen. Bijgevolg kan men spreken over een lage tot zeer lage verstoring. Het zijn ook voornamelijk de oevers en de onderste lagen van de Nedervijver die een groot potentieel voor kennisvermeerdering hebben.

Daarnaast werden ook nog de resten van de westelijke tuinmuur van de adbij aangesneden. Deze tuinmuur werd pas aangesneden op een diepte van 75cm onder maaiveld. De locatie waar deze tuinmuur werd aangetroffen wordt op heden gebruikt als parking. Hier zullen geen sloopwerken gebeuren, bijgevolg kan de muur in situ bewaard blijven binnen de sloopvergunning. De muur loopt hoogstwaarschijnlijk verder door onder de bestaande bebouwing met onderkeldering. De werken voor de aanleg van deze kelders tot minstens 3m onder maaiveld zullen bijna zeker alle resten van deze muur vernield hebben. Verder onderzoek zou op de bebouwde locaties geen kenniswinst opleveren.

Gezien de beperkte kenniswinst bij eventueel verder onderzoek wordt geen verder onderzoek geadviseerd op deze tuinmuur en de dempingspakketten van de Stedevijver binnen de sloopvergunning voor zone 2 en 3. Voor een eventuele nieuwe omgevingsvergunning bij de verdere ontwikkeling van de gronden dient wel nog steeds een archeologienota opgesteld te worden. Hierbij dienen minstens de resultaten uit dit vooronderzoek geraadpleegd te worden.

2. Zone 1

Wat zone 1 betreft kan nog geen vrijstelling van archeologisch onderzoek bekomen worden.⁶ Deze zone heeft een oppervlakte van ongeveer 1332,25 m² en dient verder onderzocht te worden door middel van proefsleuven en proefputten.

1. Vraagstelling

Het doel van het onderzoek is om te achterhalen of er op het terrein één of meerdere archeologische sites aanwezig zijn en te bepalen welke maatregelen dienen te worden genomen voorafgaand aan de ontwikkeling van het projectgebied. Hieronder worden de specifieke (niet limitatieve) onderzoeksvragen per methode weergegeven. Elke onderzoeksmethode is succesvol beëindigd wanneer haar vraagstellingen succesvol kunnen worden beantwoord. Zolang niet alle onderzoeksvragen succesvol kunnen worden beantwoord, dient men over te gaan op de volgende onderzoeksmethode zoals besproken in hoofdstuk 2.5. van het verslag van resultaten.

○ **Proefsleuven/proefputten:**

- Wat is de bodemkundige opbouw van het terrein?
- In welke mate is het bodemarchief reeds geroerd door de meer recente bouwactiviteiten? Welke verstoringen hebben de kelders, kruipruimtes, liftschachten, paalfunderingen etc. teweeggebracht?
- Welke zijn de waargenomen bodemhorizonten (beschrijving en duiding)?
- Zijn er archeologisch niveau's aanwezig? Welke zijn hun dieptes? Is er sprake van een complexe verticale stratigrafie? Kunnen dateringen worden toegewezen aan de verschillende niveaus?
- Zijn er archeologische sporen en resten aanwezig? Zo ja, wat is hun bewaringstoestand en op welke diepte bevinden deze zich?
- Behoren de sporen tot één of meerdere structuren?
- Behoren de sporen tot één of meerdere periodes?
- Zijn er sporen en resten aanwezig die in verband kunnen worden gebracht met de historische bebouwing aanwezig op het terrein vanaf de 18de eeuw en later? Wat is hun bewaringstoestand? Zijn oude vloerniveau's of loopvlakken bewaard gebleven? Welke informatie geven zij ons over de bouw- en bewoningsgeschiedenis van het projectgebied tijdens de Vroegmoderne Tijd en de Nieuwe Tijd? Welke informatie bieden zij omtrent de welstand, levenswijze, sociale, economische en culturele achtergrond van de bewoners?
- Zijn er sporen aanwezig van de op de historische kaarten weergegeven tuinzones? Kunnen deze meer informatie bieden omtrent het gebruik van de tuinzones en hun aanleg?

⁶ <https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/notas/23216>

- Zijn er sporen en resten aanwezig die inzicht bieden in de waterregulering van de historische stad Kortrijk? Kunnen deze gekoppeld worden aan de aanwezigheid van de zogenaamde Nedervijver? Wat kan gezegd worden over haar afmetingen, faseringen van aanleg en heraanleg en later gebruik? Zijn er fasen van demping, heraanleg, oeververstevingen, reinigingen, opvulling etc. te bemerken? Werd de Nedervijver, nadat ze in onbruik raakte, gebruikt als stortplaats? Hoe werd deze zone bouwrijp gemaakt in functie van de latere bebouwing?.
- Zijn er sporen en resten die kunnen gekoppeld worden aan het kerkhofareaal? Wordt de zone ten oosten van de kerk in gebruik genomen voor het bijzetten van overledenen? Is er sprake van begravingen in deze zone? Op welke diepte manifesteren zij zich? Komt dit overeen met de recente bevindingen rondom de kerk? Wat is hun bewaringstoestand en wat kan gezegd worden over hun ruimtelijk spreiding? Kan een datering worden toegewezen en wat kan gezegd worden over de funeraire methodes en gewoontes?
- Zijn er sporen en resten aanwezig die kunnen gelinkt worden aan de Bourgondische stadsomwalling? Zijn er sporen van aanleg, fasering en uitbraaksporen te zien? Welke zijn de materialen, aanlegmethodes, dieptes? Kan de verworven informatie meer inzicht bieden in de Kanunnikpoort en de bijhorende brug?
- Welke connectie kan gemaakt worden tussen de bodem, de archeologische sporen en landschappelijke context?
- Welke connectie kan gemaakt worden tussen de archeologisch sporen en resten en de stadsontwikkeling van Kortrijk?
- Is er een archeologische site aanwezig binnen het projectgebied?
- Welke zijn de verder te nemen maatregelen i.f.v. de geplande werken?

2. Plan van aanpak

Hieronder wordt per voorgestelde onderzoeksmethode de te hanteren techniek beschreven:

- **Proefsleuven/proefputten**

Teneinde na te gaan of er archeologisch relevante grondsporen aanwezig zijn binnen het onderzoeksgebied, dient gebruik gemaakt van de inplanting van een proefsleuf en vijf proefputten.

Voor de uitgraving wordt gebruik gemaakt van een niet-getande graafbak. De sleuven zijn 1,80 tot 2m breed en bij voorkeur noordwest-zuidoost georiënteerd. Op die manier is er het meeste kans om sporen van oude landelijke gebouwen die in de metaaltijden, Romeinse periode en middeleeuwen hoofdzakelijk zuidoost-noordwest zijn georiënteerd, aan te snijden. Per sleuf

en minstens om de 50m wordt machinaal een profielput aangelegd, op een dermate manier dat er een geschrinkt patroon ontstaat en men in feite om de 25m een zicht heeft op de bodemopbouw van het onderzoeksterrein.

Voor de uitgraving van de proefsleuf dient gebruik te worden gemaakt van een niet-getande graafbak. De sleuf is 1,8 tot 2 m breed, heeft een lengte van ongeveer 20 m en kent een zuidwest – noordoost oriëntatie. Ze heeft als doel de impact van de recente verstoringen in kaart te brengen, inzicht krijgen in het oostelijke uiteinde van het kerkhofareaal, de weermuur en Bourgondische omwalling, de stadsgracht, de Nedervijver en de latere historische bebouwing met tuinzones.

De vijf proefputten situeren zich verspreid over het onderzoeksgebied. Een eerste proefput situeert zich ter hoogte van de historische bebouwing, de voorburcht met Kanunnikpoort. Deze proefput meet 3 x 4,5 m. Twee gelijkaardige proefputten situeren zich verder ten zuiden en situeren zich ter hoogte van de weermuur.

Twee bijkomende proefputten grotere afmetingen 5 x 6 m situeren zich in de noordoostelijke uithoek en het zuidelijke uiteinde van de het onderzoeksgebied. Deze proefputten trachten de historische bebouwing en tuinzones in kaart te brengen evenals meer inzicht te geven in de watervoorzieningen van middeleeuws Kortrijk, met name de Nedervijver.

De proefputten en proefsleuf worden machinaal aangelegd met een niet-getande graafbak. De initiële aanleg gebeurt tot op het eerste archeologisch niveau en op aanwijzen van de archeologisch veldwerkleider. De grond wordt gescheiden afgegraven en gestockeerd naast de proefput. Het verdiepen naar een volgend vlak gebeurt telkens op aanwijzen en volgens de afweging van de veldwerkleider. Er kan slechts naar een volgend vlak worden verdiept wanneer het bovenliggende vlak volledig werd geregistreerd en onderzocht.

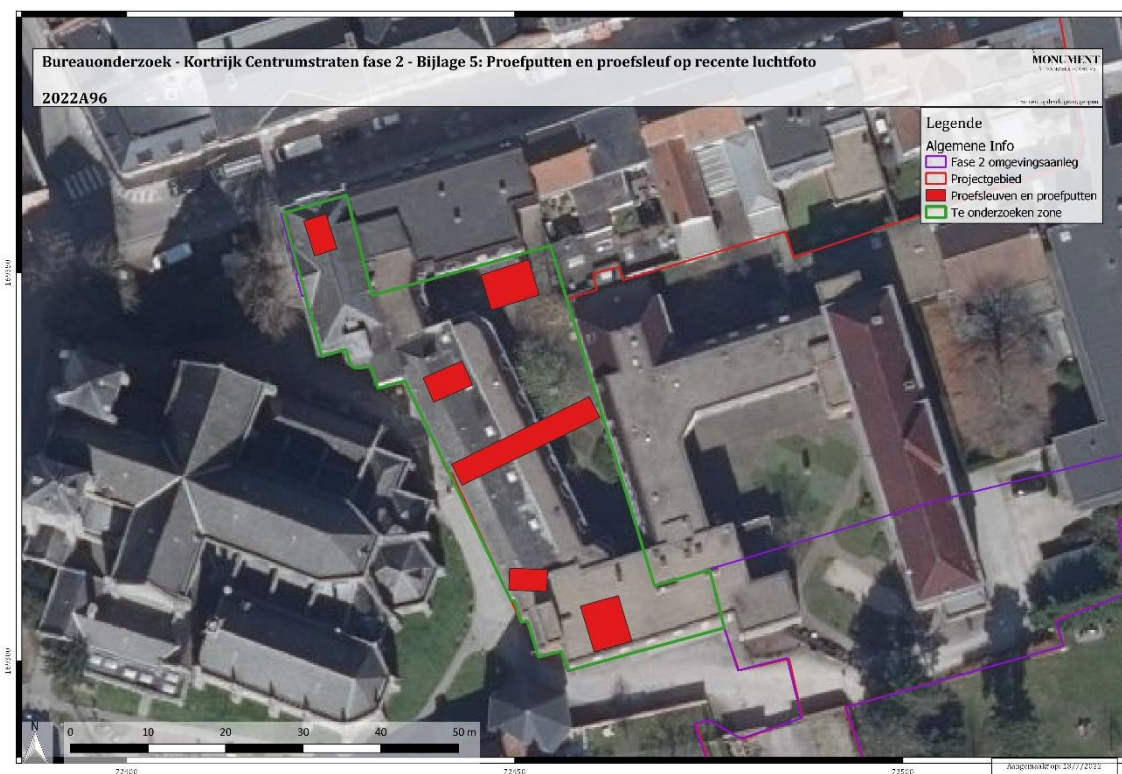
Er dient te worden verdiept tot op de onverstoorte moederbodem opdat de volledige stratigrafie in kaart kan worden gebracht. Indien door omstandigheden niet voldoende kan worden verdiept, dienen manuele boringen (Edelmanboor met kopdiameter 7 cm) de rest van de bodemsequentie en de reeds geregistreerde informatie aan te vullen.

Gezien er mogelijk sprake is van een complexe verticale stratigrafie (historische stadskern van Kortrijk) kunnen de proefputten en proefsleuf tot meer dan 1,5 m onder het maaiveld gaan. Uit veiligheidsoverwegingen wordt dan ook een trapsgewijze aanleg geadviseerd. De eerste trap wordt aangelegd op het eerste archeologisch niveau. Verdere trappen worden aangelegd op het volgend archeologisch niveau, om de 1,5 m of op aanwijzen van de veldwerkleider. Hierbij dient de veldwerkleider steeds rekening te houden met een werkbaar onderzoeksoppervlak. Indien dit door veiligheidsredenen is vereist, kunnen de randen van de proefput worden verbreed. Dit om veilige en verantwoorde werkomstandigheden te creëren voor het archeologisch team.

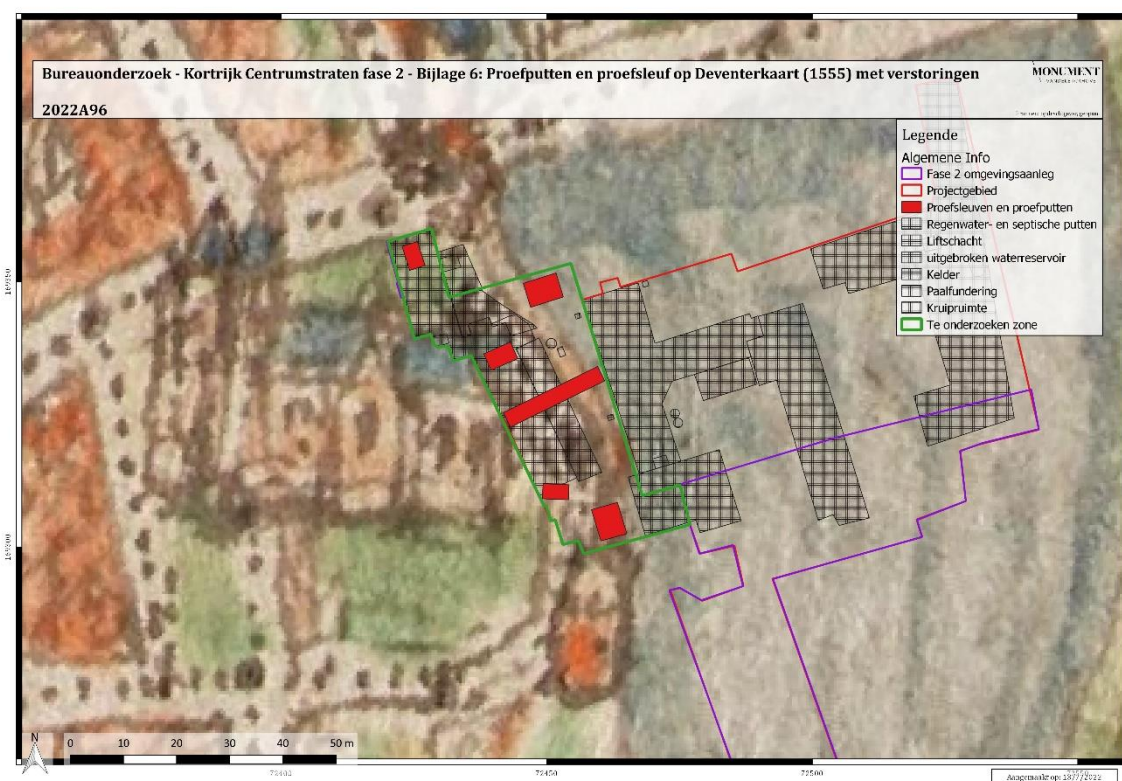
Indien het archeologisch onderzoek door een hoge grondwatertafel wordt belemmerd, wordt geadviseerd om gebruik te maken van een pomp. Het tijdelijk verlagen van de grondwatertafel is een bruikbare methode maar echter niet aan te raden gezien zich in de onmiddellijke omgeving van het projectgebied een beschermd monument bevindt dat op die manier kan worden blootgesteld aan een risico op scheuren en verzakkingen.

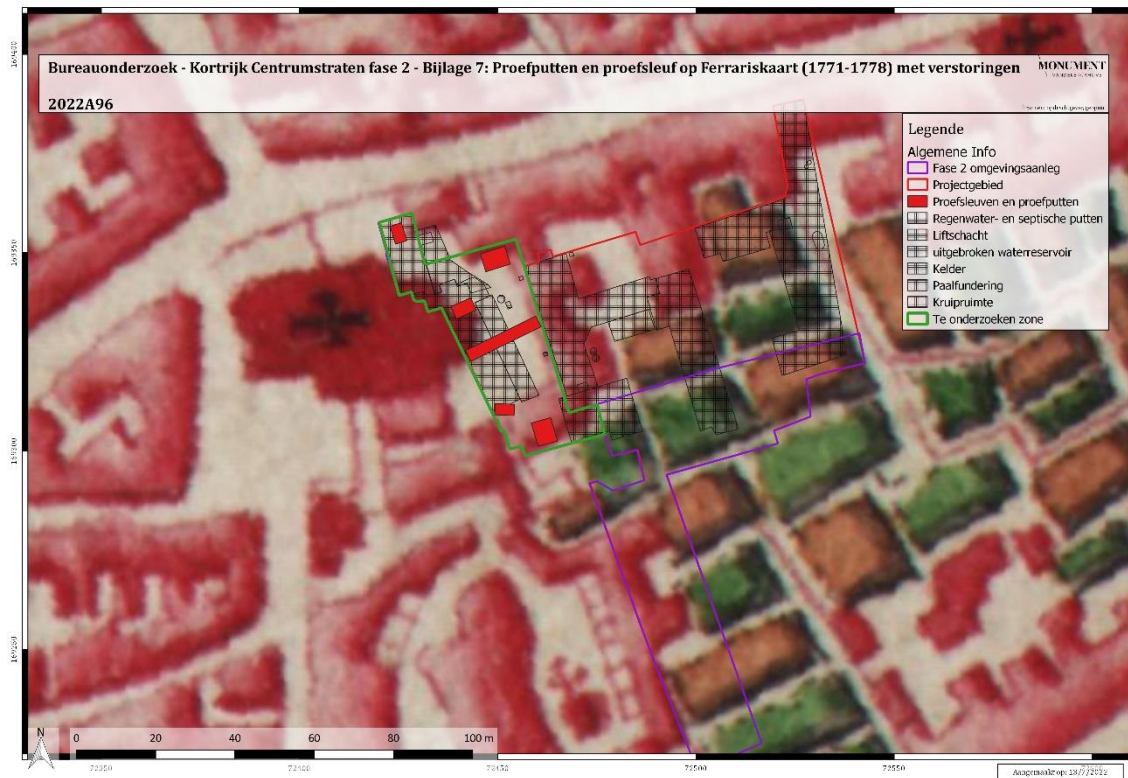
Figuur 4: Proefputten en proefsleuf aangeduid op kadasterkaart (bron: geopunt.be)

Figuur 5: Proefputten en proefsleuf aangeduid op een recente luchtfoto (bron: geopunt.be)

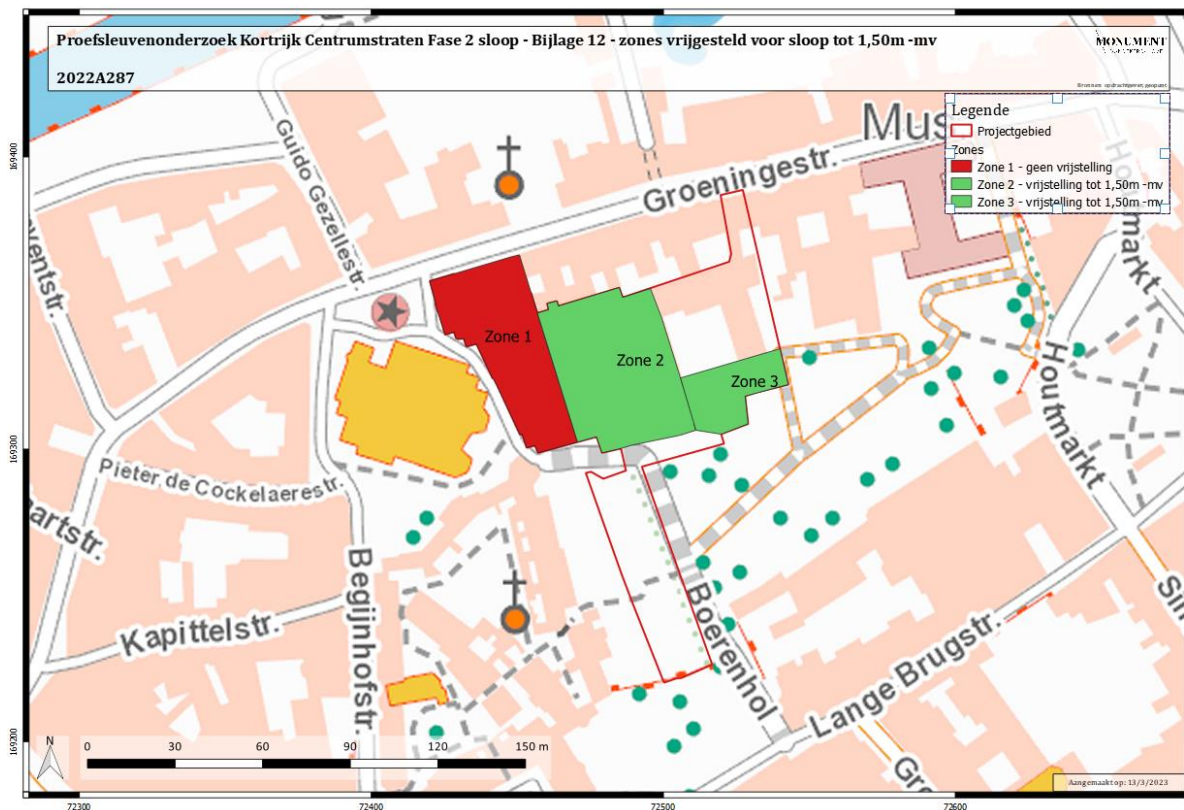
Figuur 6: Proefputten en proefsleuf aangeduid op de Deventerkaart (ca. 1555) (bron: geopunt.be)

Wanneer de gebouwen gesloopt en bomen gerooid worden kunnen enkel de bovengrondse delen onbegeleid worden gesloopt. Het uitbreken van de vloerplaten gebeurt onder begeleiding van een archeoloog. Gezien de ligging van het projectgebied in stadscontext kan het uitbreken van funderingen pas gebeuren na afronding van het archeologisch vooronderzoek en dan enkel in die zones waar geen verder archeologisch onderzoek wordt geadviseerd. Dit om te voorkomen dat sloopwerkzaamheden een bijkomende impact hebben op het mogelijk aanwezige bodemarchief.

Daarnaast wordt gewezen op de wettelijke verplichting om bij aantreffen van archeologisch sporen/vondsten tijdens werken, dit te melden aan Onroerend Erfgoed⁷.

⁷ Zie artikel 5.1.4. van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 en artikel 5.1. van het Onroerenderfgoedbesluit.

Figuur 7: Zones voor vrijstelling van archeologisch onderzoek tot 1,50m -mv en enkel binnen het kader van de sloopvergunning ter hoogte van zone 2 en 3 (groen). Binnen zone 3 bevindt zich een parking waardoor de aanwezige tuinmuur in situ kan bewaard blijven tijdens de sloopwerken. Voor zone 1 (rood) dient wel nog een verder vooronderzoek te gebeuren. Voor de toekomstige ontwikkeling van zone 2 en 3 dient opnieuw een archeologienota opgesteld te worden in het kader van de omgevingvergunning.